

მიხეილ ბახტაძე

რამდენი ათასი ყივჩაღი გადმოსახლა დავით აღმაშენებელმა საქართველოში

1118 წელს დავით აღმაშენებელმა საქართველოში ყივჩაღები გადმოსახლა. ერთადერთი ცნობა ამის შესახებ დაცულია დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის თხზულებაში, „ხოლო ყივჩაყნი დააყენნა ადგილთა სამათოდ მარჯუეთა დედაწულითა მათითა, რომელთა თანა იყო წყობად განმავალი რჩეული ორმოცი ათასი, ესენი განასრულნა ცხენებითა და საჭურველითა; და კუალად მონანი, რომელნი ჰყვენეს რჩეულნი და განსწავლულნი ღუაწლსა, ვითარ ხუთ ათას კაც, ყოველნი ქრისტეანე-ქმნილნი, მისანდონი და გამოცდილნი სიმკნითა; და თუთ ყივჩაყნიცა უმრავლესნი ქრისტეანე იქმნებოდეს დღითი-დღე და სიმრავლე რიცხვსა მძლე შეეძინებოდა ქრისტესა. ესენი რაჲ ესრეთ შემოიკრიბნა და დააწყუნა გუარად-გუარად, და დაუდგინნა სპასალარნი და მმართველნი¹.“ მეფის მემატთანე წერს, რომ ყივჩაღთაგან 40 ათასი მოლაშქრე გამოდიოდა. ამ ინფორმაციაზე დაყრდნობით ქართულ ისტორიოგრაფიაში გავრცელებულია მოსაზრება, რომ მეფემ ყივჩაღთა 40 ათასი ოჯახი გადმოსახლა და თითო ოჯახს თითო მეომარი უნდა გამოეყვანა. თუ ყივჩაღთა ოჯახში საშუალოდ 4-5 სულს ვიგულისხმებთ, მაშინ გამოდის, რომ საქართველოში დაახლოებით 160-200 ათასი ყივჩაღი გადმოსახლებულა. ზოგი თვლის, რომ 200-225 ათასი ადამიანის გადმოსახლებაზეც კი უნდა ვისაუბროთ.²

ერთ-ერთი პირველი, ვინც ყივჩაღთა გადმოსახლების საკითხს შეეხო, ივანე ჯავახიშვილი იყო. მეცნიერი წერდა, „დავით აღმაშენებელმა თავდაპირველად სულ 40000 „წყობად განმავალი რჩეული“ მხედარი გადმოიყვანა „დედაწულითა მათითა“ ოჯახობით. ამას გარდა 5000 კაცი მონა-სპაში იყო,

¹ „ცხოვრებაჲ მეფეთ-მეფისა დავითისი“. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვეთა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო მზეკალა შანიძემ. თბ. გვ. 184.

² ს. მარგიშვილი. მითები და რეალობა დავით აღმაშენებლის მეფობის შესახებ (ომი სელჯუკთა სამყაროს წინააღმდეგ). თბ. 2006, გვ. 94.

„ყოველნი ქრისტიანე ქმნულნი მისანდონი და გამოცდილნი სიმკნითა“. მეფემ გადმოყვანილი ყივჩაყნი ყველანი „განასრულნა ცხენებითა და საჭურველითა“. მისცა მათ დასახელებული ადგილი, „დააყენნა ადგილთა სამათოდ მარჯუეთა დელაწულითა მათითა“ და მათთვის განსაკუთრებული მართვა-გამგებობის წესი დასდვა... ამიერითგან მას ჰყავდა 45.000 მულამ მზად მყოფი, გაწვრთნილი ცხენოსანი ჯარი“.³ „დავით აღმაშენებლის გეგმა რთული გეგმა იყო. მას დიდი ჯარის შექმნა ჰქონდა განზრახული: 40 ათასი მარტო ცხენოსანი ჯარის კაცი უნდა ჰყოლოდა და 5 ათასი მონასპად წოდებული პირადი მცველი. 40 ათასი მხედარი რომ მარტოდ-მარტო გადმოსულიყო, მათ საქართველოში ცხოვრება, რასაკვირველია, გაუძნელდებოდათ და ისინი მკვიდრ მოსახლეობადაც ვერ იქცეოდნენ, ამიტომაც დავით აღმაშენებელმა ყივჩაყნი თავიანთი ოჯახებითურთ გადმოსახლა. ამრიგად დავით აღმაშენებელს ისეთი რთული ამოცანა ჰქონდა განსახორციელებელი, როგორც იმ დროისათვის 45 ათასი ოჯახის სხვა ქვეყნიეთგან გადმოყვანა, დასახლება, მიწითა და სხვა ყველა საჭირო სახმარით უზრუნველყოფა უნდა იყოს მიჩნეული“.⁴

მართალია, ივანე ჯავახიშვილი პირდაპირ არ წერს, მაგრამ აშკარაა, რომ მეცნიერის მოსაზრებით ყოვალთა თითო ოჯახიდან თითო მეომარი უნდა გამოსულიყო. ეს მოსაზრება შემდგომი ხანის მეცნიერებმაც გაიზიარეს და დღეს ქართულ ისტორიოგრაფიაში გაბატონებულია თვალსაზრისი, რომლის თანახმადაც თითო ოჯახიდა თითო მეომარი გამოდიოდა.

ნ. ბერძენიშვილი წერდა, „ამის შემდეგ 45 ათასი ყივჩაყთა ოჯახი საქართველოში გადმოვიდა ... ყივჩაყთაგან დვითს 40 ათასი ცხენოსნისაგან შემდგარი ლაშქარი მოუდიოდა. ამის გარდა მეფემ გაიმრავლა საკუთარი მცველთა ჯარი, რომელშიც ეხლა უკვე ხუთი ათასი მეომრისგან შემდგებოდა. ამ ჯარს „მონა-სპა“ ეწოდებოდა“.⁵ სხვაგან მეცნიერი აღნიშნავდა, რომ დავითის დროს საუბარია 45 ათასი ყივჩაყი მეომრის შესახებ.⁶

45 ათასი ყივჩაყი მეომრის შესახებაა საუბარი ნ. ბერძენიშვილის, ივ. ჯავახიშვილისა და ს. ჯანაშიას ავტორობით გამოსულ საქართველოს ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელოშიც. „მეფემ 45 000 ყივჩაყის ოჯახი გადმოსახლა საქართველოში, მიუჩინა მათ მიწა და ყველაფერი, რაც სამხედრო სამსახურისთვის სჭირდებოდათ, მისცა. დავითმა ახალი ორგანიზაცია მისცა

³ ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. წ. II. თხზ. ტ. II. თბ. 1983, გვ. 200.

⁴ ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. წ. II, გვ. 353

⁵ ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. VI. თბ. 1973, გვ. 41.

⁶ ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. IX. თბ. 1979, გვ. 93.

ყიფნაყებს და ორი წლის გაძლიერებული წვრთნის შემდეგ საქართველოს უკვე ყავდა 40 000 საუკეთესო ცხენოსნისაგან შემდგარი ლაშქარი. გარდა ამისა, დავითმა შეადგინა კიდევ ერთი ცალკე რაზმი 5 000 კაცისაგან, რომელსაც „მონა-სპას“ ეძახდნენ და რომელსაც თვით მეფის დაცვა ევალებოდა.⁷

ა. კიკვიძე წერდა, რომ 1118-1120 წლებში „სულ 45 000 მხედარი გადმოსახლა დავით აღმაშენებელმა ჩრდილო კავკასიიდან. ყიფნაყები ოჯახებით გადმოვიდნენ და დასახლდნენ საქართველოში. თუ ოჯახზე საშუალოდ ხუთ სულს ვიანგარიშებთ, გამოდის, რომ 225 000 კაცს მოუპოვებია ბინა საქართველოში. თითოეულ ჯარისკაცს მიეცა ცხენი და საომარი იარაღი“.⁸

ჯ. სტეფნაძე აღნიშნავდა, რომ დავით მეფის დროს „საქმე ეხება ყიფნაყთა ვეებერთელა მასის 45 ათასი ოჯახის საქართველოში გადმოსახლებას“, რომლის შედეგადაც 1118-1120 წლებში მეფემ 45 ათასიანი ლაშქარი შეიძინა.⁹ ამგვარაა, რომ ჯ. სტეფნაძე თითო ოჯახიდან თითო მეომრის გამოსვლას ვარაუდობდა.

მ. ღუმბაძე იზიარებდა მოსაზრებას საქართველოში 45 000 ყიფნაყური ოჯახის გადმოსახლების შესახებ.¹⁰

ზ. ანჩაბაძე და მ. ცინცაძე მიიჩნევენ, რომ დავით აღმაშენებელმა 45 000 ყიფნაყი მეომარი ოჯახებიანად გადმოსახლა. „საქართველოს მეფემ ამით ორი დიდი საქმე გააკეთა: ჯერ ერთი, გაამრავლა შეთხელებული მოსახლეობის რიცხვი და რაც მთავარია, შექმნა საიმედო დასაყრდენი ძალა 45 000 მხედრის რაოდენობით, რომელიც ყოველთვის მზად იყო საომრად“.¹¹

საინტერესოა სარგის კაკაბაძის მოსაზრება, „საჭიროა გარკვეულ იქნეს, თუ რა უნდა იგულისხმებოდეს დავითის მემკვიდრის არსენის (ასე უწოდებდა მეცნიერი მეფის ანონიმ ისტორიკოსს – მ. ბ.) ამ ცნობაში, 40 ათასი ყიფნაყლის გადმოყვანის შესახებ საქართველოში ... ცნობაში 40 და 50 ათასი ყიფნაყლის შესახებ უნდა იგულისხმებოდეს მამრობითი სქესის პირნი 10 წლიდან 60 წლამდის (ასევე ანგარიშობდნენ უფრო გვიან, როდესაც მონღოლ-თურქთა მიერ 1254 წელს საქართველოში და მთელ წინა აზიაში ჩატარდა საყოველ-

⁷ ნ. ბერძენიშვილი, ივ. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია. საქართველოს ისტორია. ნაწ. I. თბ. 1950, გვ. 183.

⁸ ა. კიკვიძე. დავით აღმაშენებელი. თბ. 1942, გვ. 11.

⁹ ჯ. სტეფნაძე. საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობა კავკასიის ხალხებთან XII საუკუნეში. თბ. 1974, გვ. 124, 127.

¹⁰ მ. ღუმბაძე. საქართველოს ისტორიული სინამდვილე და შოთა რუსთაველი. კრებ.: საქართველო რუსთაველის ხანაში. თბ. 1966, გვ. 8.

¹¹ ზ. ანჩაბაძე, მ. ცინცაძე. საქართველო და ჩრდილოეთ კავკასია XII საუკუნესა და XIII საუკუნის I ნახევარში. კრებ.: საქართველო რუსთაველის ხანაში. თბ. 1966, გვ. 154.

თაო აღწერა). ამის მიხედვით, საქართველოში დავითის დროს იქნებოდა თავდაპირველად 110 ათასი ყივჩაღი, ხოლო შემდეგ, 1123 წელს – 135 ათასი¹²

ამჟამად ქართულ ისტორიოგრაფიაში უფრო გავრცელებულია მოსაზრება ყივჩაღთა 40 ათასის ოჯახის გადმოსახლების შესახებ. სავარაუდოდ, ამ მოსაზრების მხარდამჭერები მონა-სპის შემადგენლობაში მყოფ 5 ათას მეომარს ყივჩაღად არ მიიჩნევენ.

არის საპირისპირო თვალსაზრისიც, რომ დავით აღმაშენებელს ყივჩაღთა 50 ათასიანი ჯარი ყავდა. ამ რიცხვს ასახელებს გ. ანჩაბაძე, რომელიც თვლის, რომ 1118 წელს ყივჩაღთა გადმოსახლება პირველი ეტაპი იყო და მოგვიანებით, ორ-სამ წელიწადში კიდევ მოხდა ყივჩაღთა გარკვეული რაოდენობის გადმოსახლება. საბოლოოდ 1123 წლისთვის მათმა რაოდენობამ 50 ათასს მიაღწია.¹³

თურქი ისტორიკოსი ფ. კირზიოლლუც იზიარებს მოსაზრებას ყივჩაღთა 50 ათასიანი ლაშქრის შესახებ. ამავე დროს ის თვლის, რომ ერთ ყივჩაღურ ოჯახში საშუალოდ 6 სული უნდა ვიგულისხმობთ. შედეგად გამოდის, რომ დავით მეფეს საქართველოში 300 ათასი ყივჩაღი გადმოუსახლებია. ანალოგიური თვალსაზრისი აქვს ა. იუნუსოვსაც.¹⁴ 50 ათას ყივჩაღზე საუბრობენ მურღულია და შუშარინიც.¹⁵

ყივჩაღთა 50 ათასიანი ჯარზე საუბრისას მკვლევარები ეყრდნობიან დავით აღმაშენებლის ცნობას, რომ 1123 წელს შირვანში სულთნის შემოჭრის შემდეგ, „ესმა რაი ესე მეფესა, მსწრაფლ კმა-უყო ყოველთა სპათა თჯსთა და უმყის სიტყვსა მოვიდეს წინაშე მისსა ყოველნი სამეფოსა მისისანი. და წარემართა სულტანსა ზედა; ყივჩაყნი ოდენ აღთუალულ იყვნეს მაშინ და იპოვა შემბმელი კაცი ორმეოცდაათი ათასი“.¹⁶ ამ ცნობასთან დაკავშირებით ჩვენ ვეთანხმებით გ. ალასანიას, რომ 50 ათასი არის დავით აღმაშენებლის მიერ შეკრებილი მთელი ჯარის რაოდენობა და არა მხოლოდ ყივჩაღთა.¹⁷ ამიტომ ამ ცნობაზე აღარ შევჩერდებით.

როგორც აღვნიშნეთ მეცნიერ-მკვლევართა უმეტესობა საუბრობს ყივჩაღთა 40 ათასიანი ჯარზე და შესაბამისად 40 ათას ოჯახზე.

¹² ს. კაკაბაძე. დიდგორის ომი. თბ. 1982, გვ. 95.

¹³ Г. Анчабадзе. Источниковедческие проблемы военной истории Грузии. Тб. 1990, გვ. 111.

¹⁴ გ. ალასანია. ქართველები და ისლამამდელი თურქები. თბ. 2008, გვ. 178.

¹⁵ М. Мургулия, В. Шушарин. Половцы, Грузия, Русь и Венгрия в XII-XIII веках. М. 1998, გვ. 123.

¹⁶ „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“, გვ. 194.

¹⁷ გ. ალასანია. ქართველები და ისლამამდელი თურქები, გვ. 179.

საქართველოს ისტორიის ნარკვევების III ტომში ვკითხულობთ, „1118 წელს დავითმა ჩრდილო კავკასიიდან 40 000 ყივჩაყის ოჯახი გადმოსახლა საქართველოში. გადმოსახლებულ ყივჩაყებს მისცეს მიწის ნაკვეთები, მიუჩინეს საზაფხულო და საზამთრო საძოვრები, უზრუნველყვეს ეკონომიკურად, რის სამაგიეროდ ყოველ ოჯახს ერთი შეიარაღებული მოლაშქრის გამოყვანა დაევალა. ყივჩაყთა 40 000 მოლაშქრე მთლიანად მეფეზე იყო დამოკიდებული და არ იყო დაკავშირებული ფეოდალთა კლასთან. ეს დიდ უპირატესობას ანიჭებდა მეფეს. ამიერიდან საქართველოს მეფე ნაკლებად იყო დამოკიდებული ფეოდალურ ლაშქარზე“.¹⁸

ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში წერია, რომ დავით აღმაშენებელმა „ჩრდილოეთ კავკასიიდან გადმოიყვანა და საქართველოში (ვარაუდით ქართლში) დაასახლა ყივჩაყთა 40 000 ოჯახი. მათგან მეფემ შექმნა მუდმივი ჯარი – ორმოციათასიანი ლაშქარი. ერთგულ მოლაშქრეთაგან კი შეადგინა ხუთიათასიანი პირადი გვარდია – მონა-სპა“.¹⁹

შ. მესხია, თავის ნაშრომში „ძლევაჲ საკვირველი“ აღნიშნავდა, „კიევის რუსეთი ყივჩაყთა 40 000 ოჯახის საქართველოში გადმოსახლებით თავიდან იშორებდა დაუძინებელი მტრის ერთ დიდ ნაწილს“.²⁰

ქ. ჩხატარაიშვილისა და ივ. შაიშმელაშვილის წიგნში, „დიდგორის ბრძოლა“ ვკითხულობთ, „დავით აღმაშენებელმა მოუწოდა ყივჩაყთა ... და აი მათი 40 ათასი ოჯახი დარიალზე გადმოატარა ... ქართლში დააბინავა“.²¹ ქ. ჩხატარაიშვილი საგანგებოდ აღნიშნავდა, რომ მონასპა საქართველოში ყივჩაღთა გადმოსახლებამდეც არსებობდა.²²

რ. მეტრეველის აზრით, გადმოსახლებული იყო 40 ათასი ოჯახი. „დავით აღმაშენებელმა, მისივე ისტორიკოსის ცნობით, „ყივჩაყნი დააყენა ადგილთა მათ მარჯუთა დადაწულითა მათითა, რომელთა თანა იყო წყობად განმავალი რჩეული ოროცი ათასი“. ე.ი. დავით აღმაშენებელმა საქართველოში გადმოიყვანა ყივჩაყთა 40 ათასი ოჯახი“.²³

¹⁸ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. III. თბ. 1973, გვ. 165

¹⁹ დავით IV აღმაშენებელი. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია (ქსე). ტ. III. თბ. 1978, გვ. 334

²⁰ შ. მესხია, ძლევაჲ საკვირველი“. თბ. 1972, გვ. 64.

²¹ ქ. ჩხატარაიშვილი, ივ. შაიშმელაშვილი. დიდგორის ბრძოლა. თბ. 1973, გვ. 76.

²² ქ. ჩხატარაიშვილი. უცხოელები XII საუკუნის საქართველოში. კრებ.: საქართველო რუსთაველის ხანაში. თბ. 1966, გვ. 163.

²³ რ. მეტრეველი, დავით აღმაშენებელი. საქართველოს ისტორია ოთხ ტომად. ტ. II. თბ. 2012, გვ. 388.

ა. გოგოლაძეც ეთანხმება თვალსაზრისს 40 ათასი ოჯახის გადმოსახლების შესახებ. „დავითმა საქართველოში 40 ათასი ყივჩაღის ოჯახი ჩამოასახლა და ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონებში დაასახლა. ეს უზარმაზარი მასა ბინადარ ცხოვრებაზე გადაიყვანა. თითოეულ ოჯახს თითო მეომრის გამოყვანა დაავალა, ასე შეიძინა საქართველომ 40 000 რეგულარული სამხედრო ძალა“.²⁴ მოგვიანებით გამოქვეყნებულ ნაშრომში, სპეციალურად ყივჩაღთა ლაშქართან დაკავშირებით მსჯელობისას მეცნიერმა თავი შეიკავა გადმოსახლებულთა ზუსტი რაოდენობის დასახელებისგან და მხოლოდ დავით მეფის მემკვიდრის ცნობა მოიყვანა, თუმცა ლაშქრის რაოდენობა კვლავ 40 ათასი მეომრით განსაზღვრა.²⁵

უკანასკნელ წლებში განსხვავებული მოსაზრებაც გამოითქვა. მკვლევართა ნაწილი, 160-200 ათასიანი ურდოს არსებობას არარეალურად მიიჩნევს და თვლის, რომ ჩამოსახლებულ ყივჩაღთა რაოდენობა გაცილებით ნაკლები იყო. ს. მარგიშვილი თვლიდა, რომ „აღბათ უფრო რეალური იქნება, თუ საქართველოში წამოსულ ყივჩაღ მეომართა რაოდენობას 5 ათასის, ხოლო ოჯახებიანად, სადღაც 25 ათასით ვივარაუდებთ, რაც სავსებით შესატყვისი ციფრი იქნებოდა ეპოქის მასშტაბებთან“.²⁶

ძალიან საინტერესოა პ. ტოლოჩკოს მოსაზრება, რომ 40 ათასი იყო არა ყივჩაღთაგან გამომავალი ჯარის რაოდენობა, არამედ საქართველოში გადმოსახლებულ ყივჩაღთა სრული რაოდენობა. ყივჩაღთა ლაშქარს კი ის მხოლოდ 5 ათასი კაცით განსაზღვრავს. საუბრობს რა ყივჩაღთა ურდოს რიცხოვნების შესახებ ის წერს, «О размерах отдельных полонцевских орд можно судить на основании письменных свидетельств. Так, согласно грузинской летописи, из южнорусских степей в Грузию откочевала полонцевская орда хана Атрака (Отрока – в русских летописях) в количестве 40 тыс. человек, в том числе 5 тыс. воинов».²⁷ ამ საინტერესო მოსაზრებასთან დაკავშირებით ს. მარგიშვილი წერს, „მიუხედავად იმისა, რომ ავტორს არ მოჰყავს ამ მოსაზრების პირდაპირი არგუმენტაცია (თუმცა მიუთითებს ყივჩაღთა სხვადასხ-

²⁴ ა. გოგოლაძე. დავით აღმაშენებელი. წიგნი: საქართველოს მეფეები. თბ. 2000, გვ. 106.

²⁵ შუა საუკუნეების ქართული სამხედრო ხელოვნების ისტორიის საკითხები. წიგნი შეადგინა ანდრო გოგოლაძემ. თბ. 2015, გვ. 51-55, 77.

²⁶ ს. მარგიშვილი. მითები და რეალობა დავით აღმაშენებლის მეფობის შესახებ, გვ. 98.

²⁷ П. П. Толочко. Кочевые народы степей и Киевская Русь. СПб. 2003, гв. 92-93 (<http://coollib.com/b/237495/read>).

ვა ტომების საშუალო სიდიდეებს), მის მიერ დასახლებული ციფრების სავსებით რეალურად გამოიყურებიან“.²⁸

პ. ტოლოჩკო თავის მხრივ ეყრდნობა სხვა მეცნიერის გამოკვლევას. ეს არის ს. პლეტნიოვას გამოკვლევა «Половцы». მეცნიერი წერს: «Однако южнее, в степях на правых притоках Донца (Тор, Сухой Торец и др.), обосновалась, по-видимому, орда, возглавленная сыном Шарукана Сырчаном. Брат Сырчана Атрак (Отрок, как называет его русский летописец) со значительной частью некогда громадного объединения ушел с берегов среднего Донца в более южные области. Не исключено, что именно его воины разбили у Белой Вежи соединенные силы печенегов и торков в 1117 г. Во всяком случае, в 1118 г. несколько половецких орд, находившихся под властью Атрака, расселились в предкавказских степях. Именно в этом году к ним направил послов грузинский царь Давид Строитель, предложивший Атраку переселение его самого и части подчиненных ему подразделений в Грузию. Согласно данным грузинской летописи, с ханом Атраком пришло 40 тыс. половцев, в том числе 5 тыс. отборных бойцов. Грузинские ученые полагают, что в летописи указано только число половецких воинов, вместе же с семьями их было около 230-240 тыс. Цифра эта вполне реальна для всей предкавказской группировки. Там, на обширных кубанских пастбищах, она могла разместиться со всеми своими стадами. В то же время в Грузии на тех землях, которые им предоставил царь Давид, это было бы невозможно без нанесения непоправимых бедствий стране. Поэтому представляется более вероятным, что Атрак перевел в Грузию через Дарьял (согласно русской летописи – в «Обезы, через Железные ворота») не все 40 тыс. подвластных ему воинов с семьями, а всего 5 тыс. (тех самых – «отборных», наличие которых специально подчеркивает грузинская летопись), т. е. примерно 25-30 тыс. человек. Естественно, что оставшиеся в Предкавказье 35 тыс. воинов, стоявшие «под рукой» Атрака, были неисчерпаемым резервом для грузинского царя во все время пребывания при его дворе Атрака. Перешедших через Дарьял половцев Давид расселил по южному и восточному пограничью и в Картлии, население которой было почти поголовно уничтожено во время нашествий сельджуков. Как и все умные и деятельные правители, Давид использовал вассальных кочевников в борьбе как с внешними врагами – сельджуками, так и с внут-

²⁸ ს. მარგიშვილი. მითები და რეალობა დავით აღმაშენებლის მეფობის შესახებ, გვ. 254.

რენიმი – გურიანების ფეოდალები, სწრაფობისათვის სუბსტანციური. პოლოვცები სრულყოფილად იკისრებოდნენ, რა და შავი კლობუკი პრი კიევისკომ კნიჟემ. ატრაკი სტალი პრიდვორნიმ ფავორიტომ. იგი ვლიანიე იპირალისი ნე თოლიკი ნა სილუ ვოინოვ, ნო ი ნა როდსტვენნიე ოტნოშიენი ს ცარემ: ინი ვიდალ ჯა ნეგი სვოი დოჩი გურანდუხტი. ატრაკი ოტკოჩევალი ს დონცა იში პრი ჯიჟნი ვლადიმირა; კოგდა ჯე ეტოტი სტრაშნიი დია სტეპნიაკოვ კნიჟი უმერ, სირჩანი პოსლალი ობ ეტომ ვესტი ბრატუ ვ გურიანო. ლეტოპისი სოხრანილა პოეტიჩესკიი რასკაზი ობ ეტომ ი პოსლედუიოშიმი ჯათემ სობუტიანიმი. სირჩანი ოტპრავილი ატრაკუ სვოეგი ლიუბიმიგო პევეცა ორევა ი პროსილი ბრათა ვერნუტი ს როდნიე სტეპი: «ვოროტი სი, ბრათე, პოიდე ვ ჯემლე სვოიუ». პრედპოლაგაი, რა ატრაკი მოჟეტი ი ნე ჯაოტეტი «სვოეი ჯემლი», ნაოდიჟაი სი ვი ნეპოსრედსტვენნიმ სოსედსტვე ს სილნიმ ი ოპასნიმ პროტივნიკომ, სირჩანი პრიაკაზალი ორევე: «პოი ჯე იმუ პესნი პოლოვეციკიე... დაი იმუ პოუხატი ჯელა იმენემ ევშანი». პესნი დოლჟნი ბილი ნაპომნიტი ატრაკუ ო ვოინსკოი სლავე, ა ევშანი (ვიდ სტეპნიი პოლნი) – ჯაპახ დეტსტვა ი იუნოსტი, პროშიდშიხი ვ ბოგატიხ სტეპნიხ დონეციკიხ პროსტორახ. დეი სტვითელნი, ატრაკუ, ნესმოტრა ნა პროსლუშანიე პესნი, ნე ხოტელისი უეჟატი ობ სიოტი ი როსკოშნიი ჯიჟნი პრი გურიანსკომ დვორე. ინი კოლებალისი ი ოტკაჟივალისი. თოგდა თოლიკი პერედალი იმუ ორევი ი ტრავუ ევშანი, პონიოხავი კოტორუი ატრაკი ვოსკრიკნული: «ლუჩე ესტი ნა სვოეი ჯემლე კოსტიუ ლეჩი, ნალი ნა რიოჟე სლავნუ ბუტი!» თაკ სლუჩილისი, რა ვ კონცე 20-ი გოდიხ XII ვ. ატრაკი ვნივ პოდკოჩევალი კ ბერეგამ დონცა. დუმაეტსი, რა ინი პრიველი ნაჟად თოლიკი სვოი «კურენი» – როდი ი ნეკოტორე რიხლი ვოინოვ, ნე პოჟელავშიხი რასტატი ს ენერგიჩნიმ ი ვოინსტვენნიმ ხანომ, სპოსობნიმ ვოჟლავიტი გრავიტელსკიი პაბეგ კაკ ნა სოსედნეე რუსსკეი კნიჟესტვო, თაკ ი ნა ბლიჟლეჟაშუი ორდუ. თოტი ჯე ფაქტი, რა მნიო პოლოვციე ნე პოსლედოვალი ჯა ატრაკომ ი ოსტალისი ვ გურიანო, პოდტვერჟდაეტსი, ვ რა რი სიოშიენი გურიანსკოი ლეტოპისი ო ბრათე «კიპჩაკსკოი ცარიჟი», ნაოდივიშემსი ნა სლუჟბე ი დოჩერი დავიდა – ცარიცი ტამარი, ეტი ბილი, ნესმოწენნი, ოდინი იჟი რიოვ სემი (აილა) ატრაკა, სკორეე ვსეგი (სუდია პო ვოჟრასტუ) იგი სინი.²⁹

ზოგადად ევზალთა ურდოების რიცხოვნებაზე საუბრისას პლეტნეოვა აღნიშნავს, «ნესმოტრა ნა ნესმოწენნიე სუცესტვოანიე ვ სტეპიხ სავშიხი რაჟლიჩნიხ პო ველიჩინე ი პოლიტიჩესკოი ჯნიჩიმიოსტი პოდრადელენიი, პრედსტავლეთსი ვესმა ვეროჟატიმ, რა რაჟმერი ორდი კოლებალისი ობ 20 დო 40 თის., პრიჩემ პრეობლადალი 40-თისიჩნიე ორდი. ვმესტე ს ოკრუჟაიოშიმი ვეჟი

²⁹ С. А. Плетнева. Половцы. М. 1990, გვ. 115 (http://Annales.info/step/pletneva/#_Toc265180278).

стадами это были весьма представительные объединения, и недаром Аммиан Марцеллин писал о том, что гуннские становища напоминают ему города на колесах. Всего в восточноевропейских степях кочевало, как мы видели в предыдущей главе, в первой половине XII в. не менее 12-15 орд, а это значит, что общее количество населения равнялось примерно 500-600 тыс. человек. Если учесть, что в среднем малая семья в пять человек, чтобы вести кочевое хозяйство, должна была иметь стадо, соответствующее по поголовью 25 лошадям (1 лошадь = 5 голов рогатого скота + 6 овец), то можно представить себе размеры передвигавшихся по степям соединенных кочевий-веж». ³⁰

პლეტნიოვას აზრით, ათრაქა შარადანის-ძეს ნამდვილად ექვემდებარებოდა 40 ათასი მეომარი. თუმცა მათი დიდი ნაწილი ჩრდილოეთ კავკასიის მთისწინეთში დარჩა და საქართველოში მხოლოდ 5 ათასი მეომარი გადაიყვანა. ოჯახის წევრებთან ერთად სულ 25-30 ათასი ადამიანის გადასახლებაზეა საუბარი. დარჩენილი 35 ათასი მეომარი კი დავით მეფის უშრეტ რეზერვს წარმოადგენდა. თავის დროზე პლეტნიოვას მოსზარება არ გაიზიარა და მართებულად უარყო ზ. პაპასქირმა. ³¹ ჩვენი მხრივ კი ერთსაც დავამატებთ, პლეტნიოვას მოსზარებას ვერ დავეთანხმებით, რადგან ჩრდილოეთ კავკასიის მთისწინეთში დარჩენილ 35 ათას მეომარს რეზერვი შეიძლება მხოლოდ პირობითად ვუწოდოთ. საჭიროების შემთხვევაში მათი გადმოყვანა სწრაფად შეუძლებელი იყო. კავკასიონის ქედის გადმოლახვა დიდი ჯარის მიერ თავისთავად რთული პროცესია. ამავე დროს გასათვალისწინებელია, რომ გვიან შემოდგომიდან ადრეულ გაზაფხულამდე ამ გზით დიდი ჯარის გადმოყვანა პრაქტიკულად გამორიცხულია. გამოდის, რომ თუ დავით მეფემ ათრაქას ურდოს უდიდესი ნაწილი იმიერკავკასიის მთისწინეთში დატოვა, ამით მან დაკარგა ყივჩაღთა სწრაფი გადმოყვანისა და საჭიროების შემთხვევაში გამოყენების ყოველგვარი შესაძლებლობა. მაშინ რა აზრი ქონდა ასეთი რეზერვის ყოლას? ცხადია, არანაირი. ამიტომ ქართველთა სახელოვანი მეფე ასეთ გადაწყვეტილებას არ მიიღებდა.

საქართველოში გადმოსახლებულ ყივჩაღთა რაოდენობაზე მსჯელობისას, როგორც ვხედავთ, ყველა მეცნიერი ეყრდნობა დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ცნობას და ახდენს მის ინტერპრეტაციას.

³⁰ С. А. Плетнева. Половцы. М. 1990, გვ. 115.

³¹ З. Папаскири. У истоков грузино-русских политических взаимоотношений. Тб. 1982, გვ. 97.

კიდევ ერთხელ მოვიტანთ ამ ფრაგმენტს. მეფის მემატიანე წერს, „ხოლო ყივჩაყნი დააყენნა ადგილთა სამათოდ მარჯუეთა დედაწულითა მათითა, რომელთა თანა იყო წყობად განმავალი რჩეული ორმოცი ათასი, ესენი განასრულნა ცხენებითა და საჭურველითა; და კუალად მონანი, რომელნი ჰყვნეს რჩეულნი და განსწავლულნი ღუაწლსა, ვითარ ხუთ ათას კაც, ყოველნი ქრისტიანე-ქმნილნი, მისანდონი და გამოცდილნი სიმკნითა; და თუთ ყივჩაყნიცა უმრავლესნი ქრისტიანე იქმნებოდეს დღითი-დღე და სიმრავლე რიცხუსა მძლე შეეძინებოდა ქრისტესა. ესენი რაჲ ესრეთ შემოიკრიბნა და დააწყუნა გუარად-გუარად, და დაუდგინნა სპასალარნი და მმართველნი“.³² თითქმის ასევეა მოცემული ეს ფრაგმენტი ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით გამოცემულ „ქართლის ცხოვრებაშიც“, „ხოლო ყივჩაყი დააყენნა ადგილთა მათ მარჯუეთა დედაწულითა მათითა, რომელთა თანა იყო წყობად განმავალი რჩეული ორმოცი ათასი. ესენი განასრულნა ცხენებითა და საჭურველითა; და კუალად მონანი რომელ ჰყვეს რჩეულნი და განსწავლულნი ღუაწლსა, ვითარ ხუთიათასი კაცი, ყოველნი ქრისტიანე ქმნილნი, მისანდონი და გამოცდილნი სიმკნითა. და თუთ ყივჩაყნიცა უმრავლესნი ქრისტიანე იქმნებოდეს დღითი-დღე, და სიმრავლე ურიცხვ შეეძინებოდა ქრისტესა. ესენი რა ესრეთ შემოიკრიბნა, და დააწყუნა გუარად-გუარად და დაუდგინნა სპასალარნი და მმართველნი“.³³

რიცხვ 40 ათასთან დაკავშირებით საინტერესო მოსაზრება აქვს გ. ალასანიას. „ყივჩაყებთან, ისევე როგორც თურქულ სამყაროსთან დაკავშირებით რიცხვი 400, 40.000, 400.000 ტრადიციულია ... 40.000-იან ჯარზე საუბრისას ითვალისწინებენ საკუთრივ ყივჩაყების წარმოდგენას თავის ძალებზე“.³⁴ შესაძლოა ასეც იყოს. თუმცა ჩვენ არ გვგონია, რომ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, რომელიც ყოველივე აღწერილის თანამედროვე და ხშირ შემთხვევაში თვითმხილველიცაა, მხოლოდ თავად ყივჩაღთა ინფორმაციას დასჯერებოდა. მეფესთან საკმაოდ დაახლოებული მემატიანე ალბათ უფრო სამეფო კარზე არსებულ ცნობებს იყენებდა. დავით მეფე კი სავარაუდოდ თავისივე მოხელეებს დაავალებდა ყივჩაღთა აღნუსხვას. თავად გ. ალასანია არ აკონკრეტებს საკუთარ მოსაზრებას გადმოსახლებულ ყივჩაღთა რაოდენობის შესახებ, მხოლოდ აღნიშნავს, „მებრძოლ ყივჩაყთა და საერთოდ ქართული ჯარის რაოდენობაზე უფრო სწორ წარმოდგენას გვიქმნის მათეოს ურჰაეცის ცნობა“.

³² „ცხოვრებაჲ მეფეთ-მეფისა დავითისი“, გვ. 184.

³³ ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბ. 1955, გვ. 337.

³⁴ გ. ალასანია. ქართველები და ისლამადელი თურქები. თბ. 2008, გვ. 177.

მეცნიერის აზრით, ნაკლებად სანდოა სმბატ სპარაპეტის ინფორმაცია.³⁵

სმბატ სპარაპეტის თანახმად დიდგორის ბრძოლის წინ, დავით მეფემ შეკრიბა თავისი ჯარი და დასახმარებლად იხმო 40 ათასი ყივჩაღი, 18 ათასი ალანი, 10 ათასი სომეხი, 500 ფრანკი.³⁶ ბრძოლაში მონაწილე ალანთა რიცხვი ძალიან გაზრდილია, ჯვაროსანთა – ნაკლებად. სომეხთა მონაწილეობა საერთოდ არაა სავარაუდო. ამიტომ ცხადია ამ ცნობისადმი ნდობა მცირეა, მაგრამ საინტერესოა ყივჩაღთა რაოდენობა – 40 ათასი. ეგებ სმბატ სპარაპეტმა ზოგადად იცოდა რომ საქართველოს ჰყავდა ყივჩაღთა 40 ათასიანი ლაშქარი და ამიტომ დაწერა ეს რაოდენობა.

გ. ალასანიას მოსაზრებას ემთხვევა ი. პილიპჩუკის თვალსაზრისი, რომ «40 тыс. кыпчакских воинов» – это штамп европейской исторической традиции, описывающей войска варваров». შემდეგ მეცნიერი აღნიშნავს, «От 150 до 200 тыс. человек должно было насчитывать население наибольших вожеств – ханства Шаруканидов, канглов, йемеков. Естественно, что вовсе не обязательно, чтобы число было круглым. Количество населения варьировало в каждом отдельном вожестве. Все кочевое населения Дешти и Кыпчак от Иртыша до Дуная должно было, по нашему мнению, составлять порядка 1 млн. человек».³⁷ თუ ამ უზარმაზარ ტერიტორიაზე, ირტიშიდან ღუნიამდე ცხოვრობდა 1 მილიონი ყივჩაღი, საქართველოში მთელი ამ მასის მეთოხედის, ანუ 200-250 ათასი ყივჩაღის გადმოსახლება ნაკლებად სარწმუნო ჩანს.

კონკრეტულად საქართველოში გადმოსახლებული ყივჩაღების რაოდენობის შესახებ კი ი. პილიპჩუკი წერს, «Относительно владений Шаруканидов, то в них должно было состоять четыре орды, известных по археологическим источникам, а также неучтенное С. Плетневой объединение кыпчаков-ельтукове. При этом во владениях Шаруканидов должно было находиться несколько племен, как минимум, шесть-семь. При переселении в Грузию должна была мигрировать только часть кыпчаков-токсоба, которые были главными в вожестве Шаруканидов. Представляется возможным, что 15 тыс. кыпчаков, упомянутых у Маттеоса Урхаэци, – это общее

³⁵ გ. ალასანია. ქართველები და ისლამამდელი თურქები. გვ. 179.

³⁶ Смбат Спарпет, *Летопись* (Ереван, 1974), გვ. 84-85 http://www.vostlit.info/Texts/rus9/Smbat_Sparapet/frametext3.htm.

³⁷ Я. Пилипчук. Сколько было кыпчаков? (К вопросу о достоверности сведений источников о количестве населения западноевразийских степей). *Stratum plus*. № 5 2014 гв. 265 (სტატიის მოწოდებისთვის მადლობას ვუხდით პროფესორ ზ. პაპასკირს).

количество кыпчаков, мигрировавших в Грузию. Воинов из их числа должно было быть не более 3 тыс. Представляется возможным, что в битве при Дидгори принимало участие несколько сот кыпчаков (по аналогии с битвой на Вягре), которые составляли элиту кыпчакского воинства. Кыпчаков должны были расселить на опустошенных сельджуками территориях, которые, впрочем, не были такими уж большими. Таким образом, 40 тыс. чел., упомянутых в грузинской летописи, – это общее количество воинов с владений Шаруканидов в XI–XII вв., а 200 тыс. насчитывало население всей орды под руководством Шаруканидов».³⁸ საინტერესო მოსაზრებაა, მაგრამ მას ეწინააღმდეგება დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ცნობა, რომ „იყო წყობად განმავალი რჩეული ორმოცი ათასი“. მემატიანე, რომელიც მეფესთან დაახლოებული პირი იყო, ბევრი რამის თვითმხილველიც გახლდათ და კარგად უწყობდა დავითის ღროს მომხდარი ამბების შესახებ, პირდაპირ წერს – საქართველოში გადმოსახლებულ ყივჩაღთაგან 40 ათასი იყო მეომარი.

სანამ საქართველოში გადმოსახლებული ყივჩაღების რაოდენობაზე ვისაუბრებთ, გვინდა ერთი რამ აღვნიშნოთ. ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებობს მოსაზრება, რომ გადმოსახლებული ყივჩაღები მიწათმოქმედებით დაკავდნენ.³⁹ არ გვეონია, რომ გადმოსახლებულ ყივჩაღებს ან თუნდაც მათ ნაწილს მიწათმოქმედება დაეწყო. გახლე მიწათმოქმედი, როცა ამ სფეროში არაფერი იცი, და ყივჩაღებს არ იცოდნენ მიწათმოქმედება, ერთობ ძნელი საქმეა. ვფიქრობთ, რომ ისინი კვლავ მომთაბარეებად დარჩნენ. შესაძლოა დასახლდნენ საზღვრისპირა რაიონებში, უმთავრესად აღმოსავლეთ საქართველოში. მათთვის რომ მიწები გადაეცათ, ამას მეფის ისტორიკოსი ალბათ აღნიშნავდა. ის კი მხოლოდ იმას იუწყება, რომ ყივჩაღებს მიეცათ ცხენები და საჭურველი.

დავითის ისტორიკოსი წერს, რომ მეფემ ყივჩაღებს გამოუყო საცხოვრებელი ადგილი და მათგან გამოდიოდა 40 ათასი მეომარი. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მათ მიეცათ ცხენები და საჭურველი. მომთაბარე ცხენების გარეშე წარმოუდგენელია. ამიტომ „განასრულა ცხენებით“, ალბათ გულისხმობს გზაში დახოცილი ცხენების ნაცვლად ახლების მიცემას. რაც შეეხება საჭურველს, აქაც ალბათ ყივჩაღთა იმ ნაწილზეა საუბარი, რომელსაც ძველი იარაღი ახლით შეუცვალეს. ნაკლებ სავარაუდოდ მიგვაჩნია თვალსაზრისი, რომ

³⁸ Я. Пилипчук. Сколько было кыпчаков? გვ. 264.

³⁹ ქ. ჩხატარაიშვილის აზრით, მეფემ გადმოსახლებულთა ნაწილი სომხეთში დაასახლა, სადაც ისინი მიწათმოქმედებას მოეკიდნენ (იხ. ქ. ჩხატარაიშვილი. უცხოელები XII საუკუნის საქართველოში, გვ. 175).

ყივჩაღთათვის ცხენებისა და საჭურველის მიცემის მიზეზი რუსთა მიერ მათი დამარცხება იყო. ქ. ჩხატარაიშვილის მოსაზრებით, „საქართველოში გადმოყვანილი ყივჩაყები, რუსთაგან მათი დამარცხების გამო „უპოვარნი“ იყვნენ, მათ იმ დროს ცხენები და საჭურველი აკლდათ, რის გამოც მეფეს მათი ცხენებითა სდა საჭურველით „გასრულება“ მოუხდა“.⁴⁰ თუ გავიზიარებთ მოსაზრებას, რომ ყივჩაღთა ერთი ოჯახიდან ერთ მეომარი გამოდიოდა და თუ თითოეულ ოჯახში საშუალოდ 4-5 სულს ვიგულისხმებთ გადმოსახლებულთა რაოდენობა დაახლოებით 160-200 ათას ადამიანს მიაღწევს. ჩვენ ვეთანხმებით მოსაზრებას, რომ 160-200 ათასიანი ურდოს ყოფნა საქართველოში ძნელი წარმოსადგენია. ასეთი რაოდენობა ალბათ არც იყო გადმოსახლებული.

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი ნამდვილად ასახელებს ყივჩართაგან გამომავალი ლაშქრის რაოდენობას – „რომელთა თანა იყო წყობად განმავალი რჩეული ორმოცი ათასი“, მაგრამ არ წერს, თუ რა პრინციპით ხდებოდა ჯარის შეკრება. თითო ოჯახიდან თითო მეომარი – ეს მოსაზრება ივანე ჯავახიშვილს ეკუთვნის. ამდენად, უცნობია თუ რა პრინციპით იკრიბებოდა ყივჩაღთა ჯარი.

აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ყივჩაღთა მთავარი მოვალეობა ჯარის გამოყვანა და ბრძოლაში მონაწილეობა იყო, სხვა ვალდებულება მათ დაკისრებული არ ქონდათ. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ სამხედრო ვალდებულება იყო ყველა ზრდასრული ყივჩაღი მამაკაცი (და არა 10 წლიდან, როგორც ს. კაკაბაძე თვლიდა). ამიტომ თითო ოჯახიდან გამოდიოდა არა თითო მეომარი, არამედ ორი და სამიც კი. 40 ათასი მეომარი კი ალბათ ყველა ზრდასრული მამაკაცის მობილიზაციის შემთხვევაში იკრიბებოდა. ასეთი რამ კი რეალურად ალბათ არც მომხდარა. თუ 40 ათასი სრული მობილიზაციისას გამომავალი ჯარის რაოდენობა იყო და თუ ჩავთვლით, რომ თითო ოჯახიდან 2-3 მეომარი გამოდიოდა, ასეთ შემთხვევაში გადმოსახლებული გამოდის დაახლოებით 13-15 ათასი ოჯახი. ეს კი დაახლოებით 65-75 ათასი კაცი უნდა იყოს.

შესაძლოა, ისიც გვევარაუდოს, რომ სულ 40 ათასი ყივჩაღი იყო გადმოსახლებული და მაშინ მათგან 13-15 ათასი მეომარი გამოვიდოდა სრული მობილიზაციის შემთხვევაში. თუმცა ამგვარი ვარაუდის გამოთქმას დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ცნობა ეწინააღმდეგება, რომ „იყო წყობად განმავალი რჩეული ორმოცი ათასი“.

⁴⁰ ქ. ჩხატარაიშვილი. უცხოელები XII საუკუნის საქართველოში, გვ. 167.

თუმცა აქ არის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი, ვისგან შედგებოდა „მონა-სპა“? როგორც ვნახეთ, მეცნიერთა ნაწილი თვლის რომ „მონა-სპა“ ყივჩაღთაგან შედგებოდა და ეს 5 ათასი მეომარიც ყივჩაღთა საერთო რაოდენობაში უნდა შევიყვანოთ. უკანასკნელ ხანს ასეთი მოსაზრება გამოთქვა მ. წურწუშიამ.⁴¹

დავით აღმაშენებლის მემატიანე წერს, „და კუალად მონანი რომელ ჰყვეს რჩეულნი და განსწავლულნი ღუაწლსა, ვითარ ხუთიათასი კაცი, ყოველნი ქრისტიანე ქმნულნი, მისანდონი და გამოცდილნი სიმკნითა.“ სიტყვები – „ყოველნი ქრისტიანე ქმნულნი“ ალბათ უფრო იმაზე მიგვანიშნებს, რომ საქმე გვაქვს ახლად გაქრისტიანებულ მეომრებთან. ამიტომ „მონა-სპის“ წევრებად ქართველ მეომართა წარმოდგენა ცოტა გვიჭირს. თუ ქართველები არ არიან, მაშინ საქმე სხვა ეთნოსის წარმომადგენლებთან გვაქვს, ეს ცხადია, მაგრამ ვისთან?⁴² აქ ყველაფერი უკვე წყაროში დაცული ცნობის ინტერპრეტაციაზეა დამოკიდებული. მართებულად შენიშნავს ზ. პაპასქირი, რომ „მონა-სპის“ წევრების მიჩნევა ყივჩაღებად, დავით მეფის ისტორიკოსის ცნობის არასწორი ინტერპრეტაციის შედეგია.⁴³ კიდევ ერთხელ მოვიტანთ დავით მეფის ისტორიკოსის ცნობას – „ხოლო ყივჩაყი დააყენა ადგილთა მათ მარჯუეთა დედა-წულითა მათითა, რომელთა თანა იყო წყობად განმავალი რჩეული ორმოცი ათასი. ესენი განასრულნა ცხენებითა და საჭურველითა; და კუალად მონანი რომელ ჰყვეს რჩეულნი და განსწავლულნი ღუაწლსა, ვითარ ხუთიათასი კაცი, ყოველნი ქრისტიანე ქმნულნი, მისანდონი და გამოცდილნი სიმკნითა. და თუთ ყივჩაყნიცა უძრავლესნი ქრისტიანე იქმნებოდეს დღითიდღე, და სიმრავლე ურიცხვ შეეძინებოდა ქრისტესა. ესენი რა ესრეთ შემოიკრიბნა, და დააწყუნა გუარად-გუარად და დაუდგინნა სპასალარნი და მმარ-

⁴¹ მ. წურწუშია. „შუა საუკუნეების ქართული ლაშქარი (900-1700). ორგანიზაცია, ტაქტიკა, შეიარაღება“. დისერტაცია ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ. 2015, გვ. 42-43.

⁴² სარგის კაკაბაძე წერდა, „ხელმწიფის კარის გარიგებიდან“ ირკვევა, რომ პირადად მეფის განკარგულებაში იყო „მესაწოდე“, ე.ი. მეფის საწოდთან (იგივე კაბინეტთან, როგორც ახლა ვიცვით) მიმაგრებული 700 შუბოსანი, რომელთაგან მხოლოდ რვა იყო გლეხი (იგულისხმება შეძლებულ გლეხთაგან გამოსული მსახური), დანარჩენი კი აზნაურები იყვნენ. იმავე დროს, მატიანედან ცნობილია, რომ დავითს 1119-1120 წლების ახლოს ხუთი ათასი მონა-სპა ჰყავდა. თითქმის დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ შეიდასი შუბოსანი და 5 ათასი შინა მსახურ-მეომარი ერთმანეთს ფარავდნენ: შეიდასი შუბოსანი აზნაურ-მოყმენი არიან, ხოლო 5 ათასი კაცი – ამ შუბოსან აზნაურ-მოყმე მეომართა და მათ მეაბჯრე-მსახურთა მთელი რაოდენობის მანევრებელია.“ (იხ. ს. კაკაბაძე. დიდგორის ომი. თბ. 1982, გვ. 63).

⁴³ З. Папаскири. У Истоков грузино-русских политических взаимоотношений, გვ. 94.

თებელნი“. როგორც ვხედავთ, ცნობა 5 ათას კაცის რაზმის შექმნის შესახებ, რომელსაც მეცნიერებმა „მონა-სპა“ უწოდეს, ჩართულია თხრობაში ყივჩაღთა შესახებ. ეს თითქოს უფრო იმაზე უნდა მიუთითებდეს, რომ ამ 5 ათას მეომართან დაკავშირებითაც საქმე ყივჩაღებთან უნდა გვქონდეს. მაგრამ ფრაზა – „და თვით ყივჩაყნიცა უმრავლესნი ქრისტიანე იქმნებოდეს დღითიდღე“ თითქოს ამ მოსაზრებას ეჭვქვეშ აყენებს.

დავით აღმაშენებლის ანონიმი ისტორიკოსის ცნობა ჩვენ ასე გვესმის, მეფემ ყივჩაღები ოჯახებითურთ დაასახლა მათთვის (ე.ი. ყივჩაღთათვის) მისაღებ ადგილებზე (ისეთ ადგილებზე სადაც დიდი საძოვრები არსებობდა). მათგან გამოდიოდა 40 ათასი მებრძოლი. მეფემ მისცა მათ ცხენები და საჭურველი. მეფეს კიდევ ყავდა რჩეული და ბრძოლის საქმეში განსწავლული 5 ათასი მეომარი, გაქრისტიანებულები და სანდონი. თვითონ ყივჩაღებიც მრავალნი ხდებოდნენ ქრისტიანები ყოველდღიურად და მრავალი ადამიანი ემატებოდა ქრისტიანობას. დააჯგუფა გვარებად და დაუდგინა სპასალარები (სამხედრო ხელმძღვანელები) და მმართველები (ყველა მმართველობითი ფუნქციის მფლობელი, გარდა სამხედროსი).

ცალკე, საგანგებოდ გამოყოფა იმისა, რომ თვით ყივჩაღებიც („თვით ყივჩაყნიცა“) ქრისტიანობას იღებდნენ, ჩვენი აზრით, უფრო იმაზე მიუთითებს, რომ მათ წინ დასახელებული 5 ათასი მეომარი მათსავე ეთნოსს არ ეკუთვნოდა. თუმცა ეს მხოლოდ ჩვენი ინტერპრეტაციაა მატრიანეში დაცული ცნობისა.

საბოლოოდ აღვნიშნავთ, რომ ჩვენი აზრით, დავით აღმაშენებელმა საქართველოში გადმოსახლა ყივჩაღთა დაახლოებით 13-15 ათასი ოჯახი, საერთო რაოდენობით დაახლოებით 65-75 ათასი ადამიანი. ყველა ზრდასრული ყივჩაღი მამაკაცის სრული მობილიზაციის შემთხვევაში და ეს თითო ოჯახიდან 2-3 მეომრის გაწვევას გულისხმობდა, სავარაუდოდ იკრიბებოდა 40 ათასიანი ყივჩაღური მსუბუქი კავალერია. თუმცა ალბათ მეფეს ყივჩაღთა ასეთი რაოდენობა ერთდროულად არასდროს გამოუყვანია. სავარაუდოდ, 15 ათასი იყო ყივჩაღთა ის რაოდენობა რაც რეალურად იკრიბებოდა გადმოსახლებულთაგან.

Mikheil Bakhtadze

**HOW MANY THOUSAND KIPCHAKS (RUSS. POLOVTZI) WERE
SETTLED IN GEORGIA BY DAVID THE BUILDER**

Summary

In 1118 David the Builder settled Kipchaks (Cumans) in Georgia. According to David the Builder's historian, more than 40 000 Kipchaks were used at a battlefield. Based on this information, it is widely believed in the Georgian historiography that David the Builder resettled in Georgia 40 000 Kipchak families and each family had to send a warrior to the army. Supposing that each Kipchak family consisted of about 4-5 members, it turns out that approximately 160 000-200 000 Kipchaks were moved to Georgia. Some scholars believe that about 45 000 Kipchak families were settled by David IV.

In recent years, a different opinion was expressed. There is a part of the scholars, who think that it is unlikely that the horde settled on Georgian soil contained 160 000-200 000 Kipchaks and that their real number was much lesser. We also think that it is unrealistic to talk about 160 000-200 000 Kipchaks

David the Builder's historian actually mentioned Kipchaks' number in the army – “Among them was a pile of forty thousand brilliant warriors”, but he had not written what was the principle of gathering troops. Per warrior from per family – this view belongs to Ivane Javakhishvili.

The main duty of Kipchaks was to deliver the troops and to take a part in the battle; they had no other obligations. We think that each adult Kipchak man was military responsible. Therefore, from each family was coming out not only one warrior, but two or even three. In this case, we think that there were about 13-15 000 Kipchak families resettled in Georgia by David the Builder.